

SORBON'DA TÜRK AKVÂMI TARİHİ*

Alâettin Cemil Topçubaşı**
Haz.: Ali Adem Yörük***

Paris, 8 Kânun-ı evvel [1]923

Zamanımızın hemân bütün şu'abât-ı fûnûnuna dair tedrisâtıyla iştihâr eden Sorbon Darülfünunu'nu işitmeyen yok gibidir. Herkesin devam edebileceği bu serbest derslerin muallimleri de en ehil ve muktedir olanlardan intihâb olunur. Bilâ-ı'zâm denilebilir ki burada

* Alâettin Cemil, Sadri Maksudi'nin Sorbon'daki derslerinin hemen hemen hepsini, özel bir dikkatle takip ederek *Vakit*'in "Paris Mektupları" sütununa üç yazı yazmıştır. Bu yazılar Sadri Maksudi'yi, pek bilinmeyen bir yönüyle, birkaç yıldan beri yoğunlaştığı tarih çalışmaları çerçevesinde Türkiye'ye tanıtmıştır. Türkiye'ye geliş sürecinde, gazeteler -siyasi yönüne değinmekle beraber- onu daha çok "Sorbon'da Türk Akvâmı Tarihi müderrisi" olarak tanıtacaktı. Alâettin Cemil'in burada çeviriyazısını verdiğimiz makaleleri: "Sorbon'da Türk Akvâmı Tarihi", *Vakit*, nr. 2144, 16 Kânun-ı evvel 1923, s. 3 (Yazının başında fotoğraf vardır: "Sorbon Darülfünunu Türk Akvâmı Tarihi Müderrisi Sadri Bey"); nr. 2232, 13 Mart 1924, s. 2; nr. 2361, 26 Temmuz 1924, s. 5. (Son yazının okunaklı bir suretini temin eden Mahmud Esad Kalıpcı'ya teşekkür ederim). Yazarın ifadelerini esas alarak, ara başlıkları biz ekledik. Ekte ise Alâettin Cemil'in, Sadri Maksudi'nin birinci ölüm yıldönümünde yazdığı yazıyı veriyoruz.

Adile Ayda bu yazıların öneminden bahsetmiş, birinci ve üçüncü yazıdan kısa aktarmalar yapmıştır. Bkz. Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 141-142, 145-146, 263. Ayda'nın işareti üzerine Alâettin Cemil'in ilk ders hakkındaki yazısı, kısaltılarak ve sadeleştirilerek *Türk Kültürü* tarafından neşredilmiştir: "Sadri Maksudi Sorbon'da", *Türk Kültürü*, sy. 53, Mart 1967, s. 329-331.

** 1899 yılında İstanbul'da doğan Alâettin Cemil Topçubaşı, İstanbul Hukuk Fakültesi ve Paris Hukuk Fakültesi mezunudur. Türk Kooperatifçilik Cemiyeti genel sekreterliği görevinde bulunmuş, *Kooperatifçilik* dergisini çıkarmış, *Cumhuriyet* gazetesine yazılar yazmış; TBMM'nin IV. döneminde İstanbul milletvekilliği yapmıştır. Bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 23 Nisan 1920-14 Ekim 1973*, Ankara, Önder Matbaa, 1973, s. 142.

Alâettin Cemil ile Sadri Maksudi'nin tanışıklığının 1920 yılının Mayıs ayına kadar geri gittiğini Alâettin Cemil'in Sadri Maksudi'ye yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz. Sadri Maksudi'nin Rusya'daki Türk-Tatar milletinin haklarının uluslararası garantilere bağlanması ve hilafet meselesi hakkında Fransız makamları nezdinde diplomatik girişimlerde bulunduğu dönemde; bir Fransız siyasetçinin (yazıda bahsi geçen Victor Pérar olmalıdır) Türkiye aleyhindeki sözlerine gereken cevabı vermesi, Alâettin Cemil ve diğer Türkler arasında iyi bir yankı yapmıştı. Bkz. Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, s. 130-131.

*** Araş. Gör. Dr. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

tedris olunan ulûm-ı müsbeteden başka, kürr-e arzın hemân bütün büyük kavimlerinin tarihi ve edebiyatı mütehasıs profesörlerin zemin-i tetkikât ve tettebbuâtını teşkil eder. Avrupa akvâmından başka, Çinlilerin, Arapların, Japonların, İranilerin, İbranilerin tarih ve edebiyatı da Sorbon'da hayli vakitten beri tedris olunmaktadır. Yalnız "Türk Irkına Mensup Akvâm Tarihi" şimdye kadar Sorbon Darülfünunu programlarında görülmemiştir. Acaba ırkımıza mensup akvâmın tarihi, Avrupa nokta-i nazarından, Portekizlerin edebiyatından daha mı az mühim idi?! Bu şâyân-ı esef boşluk bugün zâil olmuş ve ırkımızın tarihini bî-tarafâne nakil ve hikâye edecek bir kürsü Sorbon'da ihdâs edilmiştir.

Bu yeni minber-i tedrisi Kazan Türklerinden Sadri Bey Maksudof işgal ediyor.

Paris Darülfünunu'nu, bizim için pek kıymetdâr olan bu ihdâsından dolayı şâyân-ı tebrik buluruz. "Türk Akvâmı Tarihi"nin tedrisini aynı zamanda her nokta-i nazardan mühim bir vaka addetmeliyiz. Zira bu evvelâ Garp akvâmının ırkımızı ehemmiyetle telakki etmeye başladığına bir delildir. Ve bizim için muzafferiyet-i mâneviyedir. Diğer cihetten, Sorbon gibi bir darülfünunda bu kürsünün bir Türke tevcihi de bizim için şâyân-ı iftihârdır. Sadri Bey Maksudof Avrupa-yı Rusya müslüman Türklerinin mümessili ve bu memleket müslüman Türkleri Meclis-i Millisi sâbık reisisdir. Türk-Tatar kavimleri tarihi ve lisanı hakkındaki ihtisâsı ve malumat-ı vâsiası, Paris Darülfünunu hey'eti tarafından bilâ-tereddüt intihâbını temin etmiştir.

Bu intihâb ile hiç şüphe yoktur ki ilk defa olarak bir müslüman Türkü, Sorbon'da kürsi-i tedrisi işgal etmek şerefini ihrâz ediyor.

Türk kavimleri Avrupa'da şimdye kadar yalnız tenkit edilmekle kalmamış, bilakis her zaman muharrir ve müellifler tarafından iftiraya dûçâr edilmişlerdir. Şunu da itiraf etmeliyiz ki biz de bu sût'-i kasdlar karşısında hiçbir şey yapmamış ve Türk milletlerinin mazisine dair Avrupa'da kökleşmiş yanlış fikirler, sût'-i telakkiler ve iftiralar ile mücadele edecek hiçbir teşkilat vücûda getirmemiştir. Binâenaleyh Sorbon gibi bir ilim menbanda Türk tarihinin bir Türk tarafından tedris olunmasını bu yanlış fikirlerin tashih vadisinde atılmış bir adım telakki ederek kendisini her vechile tebrik ve teşvike şâyeste görüyoruz.

Şu halde Sadri Bey kürsüden neşr-i hakikate çalışırken hem pür-şeref mazimize, ırkımıza ve kendi ırkına ve hem de hakâyık-ı tarihiye nâmına büyük hizmetler ifa edecektir.

Biz memleketimiz darülfünunlarında da bu dersleri tedvin ve tekmiil ettirmeye çalışmalıyız. Fakat her şeyden evvel o itikattayız ki mekâtib-i ibtidâiyemizde çocuklarımız tarihe bir "Türk Tarihi" ile başlamalıdır. Tarih-i İslâmdan birden bire Osmanlı Devleti tarihine atlayan ve millete ırkını öğretmeyen programsızlık bu suretle tashih edilmelidir. Dünyanın her memleketinde çocuklar ilk defa olarak kendi milletlerinin tarih ve coğrafyalarını okurlar. Sadri Bey'in yazdığı bu mufassal tarihin çocuklara mahsus bir hulâsasını bir gün evvel kendisinden istemeliyiz.

Sadri Maksudi Bey'in İlk Dersi (4 Aralık 1923)

Sadri Bey'in büyük bir hiss-i minnet ve dikkat ile dinlediğimiz ilk dersi 4 Kânun-ı evvel Salı günü Sorbon'da verilmiştir¹. Darülfünun namına Sorbon profesörlerinden Mösyö

¹ [Dersin başlamasından kısa bir süre önce yapılan duyuruya göre Sadri Maksudi tarafından veri-

[Émile] Haumant [1859-1942], Sadri Bey'i hemân dershanenin üçte ikisini dolduran samîne takdim eyledi. Sadri Bey'in ilmî ve siyasi olarak ikiye ayrılan faaliyetinden bahsetti. Bunları netice itibariyle aynı hedefe matûf gören Profesör Haumant, bu mefkurelerin bir taraftan istiklâl-i milli ve siyasiyi istihdâf ettiğini ve diğer taraftan da medeniyet-i asriyenin Türk milletinde intişârına hizmet olduğunu söyledi.

Samiînin ekseriyetini Türk talebeleri ve Rusyalı Türk-Tatarları teşkil etmekte idi. Türk milletlerinin mümessilleri de bu ilk derste kürsüden muallimin yanında ahz-ı mevki etmiş bulunuyorlardı. Sağ tarafından Mösyö Haumant, sol tarafında talebelerimizin derse devamını temin için teşvikâtta bulunan mümessilimiz Hüseyin Râgıb Bey, onun yanında Azerbaycan Cumhuriyeti hey'eti reisi Ali Merdan Bey Topçubaşef, diğer tarafta da Kırgız mümessili Mustafa Bey Çokayef bulunuyordu. Bu zevâtın herbiri alkışlar ile hitâma eren dersten sonra Sadri Bey'i hararetle tebrik etmişlerdir. Üç sene evvel de Sadri Bey, o zaman Paris'te pek az bulunan Türkler tarafından mehâkim-i adliye binasında verilen bir konferansta da böyle alkışlanmıştı. O vakit profesör ve mebuslardan mürekkeb bir hey'et önünde Türkleri müdafaa eden Sadri Bey, Türk düşmanlığıyla maruf a'yândan Victor Pérar'ın şedîd savletlerine maruz kalmış, fakat kemâl-i itidâl ile söylediği hakâyık bu zâtı iskât etmişti.

Burada maatteessüf tamamen nakline yer olmayan tarih dersinin ancak bazı şâyân-ı dikkat nikâtını zikredebiliriz:

Sadri Bey, Çin'den Tuna'ya ve Sibirya'dan İran iççerilerine kadar intişâr eden Türk ırkına mensup müteaddid akvâmın hududunu ayrı ayrı çizdikten ve ale'l-tahmin tekmil bu kavimlerin mecmû'-ı nüfusunun 51 milyon kadar olduğunu ve her kavmin vaziyet-i hâzırasını tarif ettikten sonra şu suretle devam ediyor: Bu 50 milyonluk insan hey'eti ne[yi] temsil ediyor? Bütün bu saydığım Türk milletleri meçhul mazilerin döküntüleri olarak ve ale'l-ekser iddia olunduğu vechile mahvolmağa mahkum insanlar mıdır? Yoksa bunun aksi olarak istikbalde birer kemmiyet-i siyasiye ve milliye vücûda getirecek sağlam ve sâlim birer unsur mudurlar? Veyahut isti'âre tarihiyle düşünülerek denilebilir mi ki bu Türk-Tatar milletleri hal-i infisâhta bulunan birer ecsâd-ı siyasiyedir? Veyahut geçici siyasi hastalıklarla malûl birer vücûd-ı zi-hayat [mı]dırlar? İstikballeri nedir? Ben bu endişe-nâk suallerin cevabını def'aten verebilecek ne bir tabip ne de bir peygamberim. Bunun için diyebilirim ki bu suallere tam ve doğru olarak cevap verebilmek için bu milletlerin tarih-i siyasilerini tetkik etmek, istikbalde irâe edebilecekleri kuvâ-yı hayatiyelerini ve milli ve irfani imkânları tayin etmek lâzımdır.

Türk'ün mazisindeki istidâd-ı siyasi mi kyâslarını tanımak ve tarihteki âsârını bilmek lâzımdır.

Asırlarca gayr-ı müteharrik görünen Türk milletleri bugün her yerde gayr-ı kâbil-i inkâr alâim-i hayatiye-i siyasiye ve ictimâiye ibrâz etmektedirler. Bugünkü medeni milletlerin yanında ahz-ı mevki etmek için şedîd ve hâr arzular göstermektedirler.

lecek "kur", "Orta Asya Türk Topluluklarının Tarihi" başlığını taşımaktadır. Sorbon'da, IV. Sallonda, her Salı bu dersi verecekti. İlk dersin istisnaen 3 Aralık Pazartesi başlaması planlanmıştı. Bkz. "Cours et Conférences", *Le Temps*, nr. 22758, 29 Kasım 1923, s. 4. Ancak Alâettin Cemil'in verdiği bilgiye göre ilk ders de Salı günü (4 Aralık 1923) verilmiştir].

Muvaffak olacaklar mıdır? Buna cevap vermek için de yine tarihin tetkiki lâzımdır. Demek ki Türk milletlerin tarihinin ehemmiyet-i azimesi yalnız bizzat Türkler ve âlimler için değil, aynı zamanda bu tetkikâtın zarureti Asya'nın istikbaline ait meseleler ile meşgul olanlar için de âşikârdır.

Sadri Bey tetkikâtında takip edeceği metotlardan da şu suretle bahsediyor:

“Bu sene tettebbu edeceğimiz ve kurre-i arzın bütün büyük milletlerinin mazisine merbût olan ‘Türk Milletleri Tarihi’[nin] tarz-ı tetkikindeki nokta-i nazarım, ne padişahların, kralların, fâtiplerin tercüme-i hali ve ne de yaptıkları muharebâtın safahâtı olacaktır. Asıl tetkikâtımız arasında bu vakalardan bahsetmek imkânı olmakla beraber tarihin tetkikinde bunlar katıyî hedefim değildir. Yapacağım şey bizzat Türk ırkının tarihini tetkik etmek ve bu ırkın teşkil ettiği muhtelif akvâmın hayat-ı tarihiyeleri safahâtını göstermektir. Türk milletlerinin istikamet ve tekâmül-i tarihîlerini intâc eden esbâb-ı müsbitelerini, mazideki büyük devirlerini, mühim vekâyiini ve başlıca cereyanlarını izah etmektir. Ulûm-ı ictimâiye nokta-i nazarından tetkik eylemektir. Muhtelif devir ve idarelerdeki Türk milletlerinin hâlet-i ictimâiyelerini anlamak için avâmil-i tarihîyelerini tahlil ve tayin etmek hedefim olacaktır.

Şimdiye kadar Türk tarihi hiçbir vakit ulûm-ı ictimâiye nokta-i nazarından tetkik edilmiş değildir. Büyük müsteşriklerin âsârında bazen tesadüf olunan doğru fikirler ve Türklerin mazideki rolleri hakkında pek derin nazarlar izhâr edenler varsa da buna mukabil ekseri zaman Avrupa’da Türkler hakkındaki yanlış fikirler ve muhakemeler nazar-ı dikkat ve ızdırabımızı celbetmektedir. Efendiler! Türkler hakkındaki, mazileri hakkındaki bu fikirler ne hakikat-i tarihiyeye tevâfuk edecek ve ne de fenn-i tarihin bugünkü seviye-i terakkisine yakışır bir haldedir. Ne tarihin bugünkü ictimâî nazariyelerine ve ne de bilhassa Türk tarihinin en eski devirlerine ait olan yeni keşfiyât ile kâbil-i teliftir. Binâenaleyh Türk tarihinin hey’et ve manzara-i umumiyesi yeniden tersim olunmağa muhtaçtır. Türklerin tabâyi’ine, mazisine ve beyne’l-milel rollerine ait yanlış fikirlerin esaslı ve asrımızın fenn-i tarihine yakışacak bir surette tashihi lâzımdır”.

Sadri Bey’e bu müşkil ve kıymetli mesai-i ilmîsinde muvaffak olmasını, menâfi’-i milliyemiz nâmına temenni ederiz.

“Türk Akvâmı Tarihi” Derslerinde İlk Üç Ay

Tarih-i medeni ve ictimâiyemiz hakkında her Türkün bir zevk-i mahsus ile dinleyeceği Türk Akvâmı Tarihi tedrisâtına Sorbon Darülfünunu’nda muallim Sadri Bey tarafından büyük bir hararet ve samimiyet ile devam olunmaktadır. Kânun-ı evvel ibtidâsında başlayan bu derslerin resm-i küşâdını yine bu sütunlarda o vakit kari’lerimize hikâye etmiştik. Şimdiye kadar on iki dersi tecavüz eden bu saatlerin hâsıl ettiği kanaat ve sürûru buraya tekrar nakletmekle kari’lerimize derslerin tarz-ı tekâmülü hakkında bir fikir vermek istiyoruz. Türk tarihini sırf ilm-i ictimâî nokta-i nazarından tedris eden Sadri Bey ilk gün verdiği söze tamamıyla riayet ettiği gibi Türk milletlerinin medeniyet-i kadîmesini ilmî esaslara istinat eyleyerek hatve be-hatve müdafaaya muvaffak olmuştur. Her dersi yeni bir nokta-i nazarı Türklerin üç bin senelik eski tarihine nüfuz ettirerek bizim de o asırlar için şâyân-ı tetkik ve tevkir bir medeniyetimiz olduğunu ispat etmiştir.

Hudutsuz Mongol sahralarının soğuk, karanlık gecelerinde unutulmuş sima-yı tarihi tenvir eden bu derslerde Türkün cefa-dîde yüzünü tanınamak kâbil değildir. En çetin

ahvâl-i tabiiye içinde mukadderât-ı tarihiyesini yaşayan ecdâdımızın ne kadar müşkilât ile çarpıştığını bu suretle bir kere daha anlıyoruz. O vakitki Türklerde müşâhede olunan sâf-dillik ve gurur gibi iki hasletin, Çinliler gibi kurnaz ve hain düşmanlar için mütemâdi harplere nasıl birer bahane teşkil ettiğini görüyoruz. Nihayetsiz kışların müdhiş soğukları ve kısa yazların cehennemî sıcakları içinde Çinlilerin envâ'-ı hile ve desâisine marûz kalan bu mütemeddin Türk kitleleri için Garba doğru hicretten başka çare kalmıyor. Türk medeniyet-i kadîmesini gayr-ı kâbil-i red bir surette ispat ve iddia eden birkaç dersi takip eden saatler işte hep Çinliler ile cereyan eden vekâyi'i izah eder.

"Türklerin Tarihi" namıyla şimdiye kadar bî- taraf ve tam bir eserin adem-i mevcudiyetine rağmen Sadri Bey on beş senelik mesaisi neticesinde bilhassa Çin, Rus, Alman, Finlandiya ve mevcut olduğu derecede Türk menâbi'inden çalışmak suretiyle elde ettiği milli kanaatlerini bize pek açık olarak söylemiştir. Bu kanaatler milliyetimizin lâ-yemût olduğunu ve yaşaması en güç arazide tarihine başlayan Türklerin en hunhar ve kurnaz milletlerin savletine, hücumuna mukavemet ederek nihayet Anadolu gibi kendisi için yaratılmış, mukaddes bir toprakta rekz-i beka-yı hayat edeceğini bir kere daha ispat ediyor.

Uzun müddet komşusunun iblisâne siyasetlerine karşı sırf askerî ve kahramanlık meziyetleri sayesinde göğüs geren müteaddid Türk akvâmı galibiyet ve mağlubiyetin en tatlı ve en acı zamanlarını yaşamışlar, müteaddid defalar şehirleri, ülkeleri harap olmuş! Fakat bu hercümerc-i vekâyi'den yine canlı çıkarak her defasında yeniden bir devlet kurmak suretiyle kurtulmuşlardır. Bunun en büyük sebeplerinden biri Türklerde "milliyet" in tâ ilk mevcudiyetlerinden beri her şeyin fevkinde addedilmesi ve kendi "reis"lerine karşı büyük bir merbûtiyet ve itaat ve aralarında zabt u intizam câri olmasıdır. Hakikaten Türkler birçok defalar şerâit-i ictimâîye ve asriyenin tazyik ve te'addisine rağmen milliyetlerini muhafaza hususunda hemân hiçbir millete nasip olmayan bir mukavemet göstermişlerdir. Bir vakitler, Türklere din-i İslâmî telkin etmek isteyen Araplara karşı nevmîdâne muharebeleri de sırf Araplığın istilasından ve milliyetlerinin bu suretle ufûlünden korktukları için yapmışlardır.

Türk tabâyi'ine en muvâfık bir din olan İslâmiyeti kabul ettikten sonra da milliyetlerine karşı gösterdikleri taassubu, dinleri hakkında da izhâr etmeye başlamışlar ve İslâmiyetin Asya'da yegâne askeri ve muhafızı olmuşlardır.

Sadri Maksudi Bey'le Mülakat: Milli Tarih Cereyanı ve Köprülüzâde Fuad Bey

İbtidâî mekteplerinde öğrenmekliğimiz lâzım gelen milli tarihimizin İslâmiyete kadar şu on iki derslik ictimâî kısmını buraya sıkıştırmak kâbil değildir. Bunun için şimdilik muallim Sadri Bey ile son dersi müteakip yaptığım bir mülakatı kari'îne bildirmekle iktifâ ediyorum.

Sadri Bey memleketimizde milli tarihimiz hakkında uyanmağa başlayan cereyandan çok memnundur. Bu cereyandan bahsedilirken ilk hâtıra gelen şey Köprülüzade Fuad Bey'in kitabıdır². Sadri Bey ma'a't-teessüf henüz bu eseri tedârik edip okuyamadığını

² [Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1923, 256 s.].

söyledi. Bunun üzerine *Tanin* gazetesinin 2 Şubat [1924] tarihli nüshasında bu kitaba dair Hüseyin Namık Bey'in³ makalesini gösterdim. Türk Tarihi muallimi bu kitabı ilk fırsatta okumakla zevk-yâb olacağını söyledikten sonra sözlerine şu suretle devam etti:

– Hiç şüphe yok ki Fuad Bey'in kitabı şimdiye kadar mevcut olup Türk tarihini 13'üncü asırda Osmanlılardan itibaren nakil ve telakki eden kitaplara benzemez. Zira Fuad Bey'in *Türk Mutasavvıfları* [*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*] namıyla okuduğum eserinden anladığıma nazaran, mumaileyhin Türkiye'de “yeni bir mektebi” temsil ettiğini tahmin ediyorum. Bu *Mutasavvıflar* kitabını büyük bir alaka ve hatta zevk ile okudum. Bu eser gösteriyor ki müellif Avrupa usûl-i taharriyatını tamamıyla anlamış ve muvaffakiyetle tatbik etmeye başlamıştır. Hüseyin Namık Bey'in makalesine gelince, Fuad Bey'in kitabını oku[ma]dığım için münekkidin ne dereceye kadar hakikate yaklaşacağını muhakeme edemem. Fakat Hüseyin Namık Bey'in makalesine nazaran mumaileyhin de Garp usûl-i taharriyatını kabul ettiğini görüyorum. Mamâfih makalenin tenkidâtını tahlil etmeksizin yalnız son fıkraları hakkındaki fikrimi söyleyeceğim. Namık Bey, “Fuad Bey'in kitabı ilmî veya halkî bir eser midir”, diye soruyor. Ve her ikisine de “hayır” cevabını veriyor. “İlmî değildir, zira ilim âlemine hiçbir malumat ilave etmediği âşikârdır” diyor. Ben bu tarz muhakemeyi doğru bulmuyorum. Bir eser, ancak hakâyık-ı ilmiyenin basit bir şekilde gösterildiği zaman ve hatta bazen bu hakâyıkın sırf bir maksad-ı milli ile ı'zâm veya başka bir şekilde anlaşılmasıyla halkî olabilir. Basitleştirilmemiş her eserin ise ilmî olmağa hakkı olabilir. Milliyetler için değil, fakat âlimler için yazılmış bir “ilm-i hey'et” eserine yeni bir yıldız keşfetmediği için ilmî değildir, diye kim iddia edebilir?

Sadri Bey bundan sonra,

– Yeni Türkiye'de milli tarih hakkındaki intibâh için ne düşünüyorsunuz?

sualime şöyle cevap veriyor:

– Böyle bir intibâh gördüğümden dolayı cidden bahtiyarım. Bu intibâh yeni Türkiye'nin tekâmül ve terakkiyatı için bir rehînedir. Turcologie (Türklük tetkikâtı) bugün genç bir ilimdir. Maalesef güçlkle tekâmül etmekte ve hazîn şerâit içinde yürümektedir. Çok garip ve şâyân-ı teessüftür ki şimdiye kadar bizzat Türkler bu ilmin teşekkül ve tekâmülüne iştirâk etmemişlerdir. Size, Türklerin kendi milli tarihlerine karşı ne kadar bî-kayd ve bu ilmin mesai-i taharriyatına ne kadar alakasızlık gösterdiklerini ispat için Orhun Kitabeleri'nin keşfini bir misâl olarak söyleyebilirim. Biliyorsunuz ki 30 sene evvel Finlandiyalı ve

³ [*Tanin*'de ve oradan naklen bu metinde “Hüseyin Nâmi” yazılıdır. Biz Hüseyin Namık olarak veriyoruz. Zira Fuad Köprülü'nün *Türkiye Tarihi* kitabını *Tanin*'de tenkit eden kişinin Hüseyin Namık Orkun olduğu kesindir. Eğer Hüseyin Namık müstear kullanmıyorsa, bunun *Tanin*'den yayılan bir tashih hatası olduğunu kabul etmek gerekiyor. (Hüseyin Namık'la ilgili sorularımızı cevaplandıran Prof. Dr. Ali Birinci üstadımıza müteşekkirim). Hüseyin Namık'ın yazısı için bkz. “Kitaplar: Türkiye Tarihi, Köprülüzâde Mehmed Fuad, İstanbul, 1923, 256 sahife”, *Tanin*, nr. 471, 2 Şubat 1924, s. 2. Hüseyin Namık, Köprülü ile Sadri Maksudi arasında polemik çıktıktan sonra, Sadri Maksudi'ye bir mektup yazmış, Alâettin Cemil'in yaptığı mülakatta adı geçen münekkidin kendisi olduğunu belirtmiştir. Bkz. Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, s. 159-160].

Alman ve Rus âlimleri Türklerin eski vatanları ve mehd-i milliyetleri olan Mongolistan'da sekizinci asra ait ve üzerinde kitabeler mevcut birtakım abideler keşfetmişlerdi. 1893'de ilk defa olarak bir Danimarkalı âlim Vilhelm Thomsen [1842-1927] bu kitabelerin Türklere ait olduğunu söyledi.

Radloff [1837-1918] isminde Rusyalı bir Alman âlimi de kitabeleri tercümeyle muvaffak oldu. Bu keşfiyât o vakit bütün dünyada ve her memlekette büyük bir alaka ile takip edildi. Ve Türklük ilmine yeni bir zafer getirdi. Avrupa'dan Amerika'ya kadar her yerde mütehasıslar bu keşfiyâta dair yazdılar. Ve bu sayede vahşi addedilen eski bir medeniyet hakkındaki yanlış fikirler baştan aşağı harap oldu. O vakit (Abdülhamid zamanı idi) bu keşfiyâta yegâne bigâne kalan memleket ise, gariptir ki, asıl alakadâr olan Türkiye oldu.

Orhun Kitabeleri, Türklük ilmine yeni bir istikamet ve cereyan verdi. Fakat maatteessüf bu kitabeler el-yevm henüz tamamıyla tetkik ve tahlil olunmamıştır. Kitabelerin ifşa ettiği birçok meseleler henüz tenevvür etmemiştir. Bunun sebeplerinden biri de eski mektebe mensup müsteşriklerin yeni yolda birden bire tebdil-i fikr edememeleri ve Türklerin mazi ve hayatları hakkında kafalarında yerleşmiş fikirleri atamamalarıdır. Harb-i Umumi arefesinde ve bundan sonra müsteşriklerin gösterdikleri alakasızlık da yeni bir neslin yetişmesine mâni olmuştur. Hiç şüphe yok ki Türklük ilminin tekemmül ve teşekkül etmesine en ziyade alakadâr ve hatta vazifedâr olan memleket yine Türkiye'dir.

Türklerin ilk büyük şehri olan Karakurum ve sâir büyük eski Türk şehirleri harabelerinde tahariyât yapmak, Bilge Han ve Kültegin Han'ın kendi mezarları üzerine yazdıkları Türk vekâyi'-i milliyesine ait Orhun Kitabeleri'ni tahlile çalışmak herkesten evvel yeni Türkiye'nin hür ve müstakil Türklerine düşer bir vazifedir. Zira bu gibi tahariyât bir hükümetin menâbi'-i nakdiyesine muhtaçtır. Sultan Abdülhamid'in bu keşfiyât esnasında yalnız hilafet-i İslâmiyesini düşünmesi ve milletinin esbâb-ı terakkisine mâni olması nasıl şâyân-ı teessüf ise 1908 İnkılabı'ndan sonra da bu hususta hiçbir şey yapılmaması anlaşılmaz bir şeydir.

Bir millet ağaç gibidir. Usare-i hayat ve mevcudiyetini daima köklerinden alır. Bu usareyi getiren kökleri beslemeli ve muzır avâmilden temizlemelidir. Yeni ve muzaffer Türkiye'nin bu unutulmuş vazifeleri teyakkun etmesi sayesinde kurtulduğuna şüphem yoktur. Milliyet daima Türkleri a'sârın şiddet-i savletinden kurtarmıştır. Binâenaleyh ümit ve temenni ediyorum ki yeni Türkiye milli tarihi için çalışsın ve muvaffak olsun.

Bu nokta-i nazardan Köprülüzâde Fuad Bey'in eserini takdir eder ve kendisini bi-hakkın tebrik ederim. Bu kıymettar gencin tetkikât ve tettebbuâtını daha ileriye götüreceğine hiç şüphem olmadığı [gibi], mesaisinin vatandaşları tarafından hüsn-i takdir ve teşvik edileceğini de ümit ediyorum.

Bu Senenin Son Dersi: Türklerin Medeniyet-i Beşeriyeye Hizmetleri⁴

Bu unvan ile şimdiye kadar *Vakit* kari'lerine iki makale ile⁵ Sorbon Darülfünunu'nda Kazan Türklerinden Sadri Bey Maksudi tarafından tedris edilen "Türk Akvâmı Tarihi"ne dair tafsilat vermiş ve dünyanın bu büyük mektebinde ilk defa olarak bir Türkün minber-i tedrisi işgal ettiğini memnuniyetle bildirmiştik.

Sadri Bey bu senenin son dersini de verdi. Sami'în meyânında maslahat-güzâr Hüseyin Ragıb Bey [Baydur, 1890-1955] ile Ergani mebusu Hamid Bey [İhsan Hamid Tiğrel, 1890-1985] de bulunuyordu.

Bu ders, Türk akvâmının ulûm ve fûnûn sahasında sarfettikleri gayrete ve medeniyet-i beşeriyenin terakkisindeki hizmet ve hisselerine dair idi. Muallim evvela Uygur Türklerinden başladı. 6'ncı asır ile 12'nci asır arasında Uygur Türklerinin Türkistan-ı Çinî'de (Turfan, Karahoca, Kaşgar) nasıl medeni bir cemiyet teşkil ettiğini anlattı. Kavânîn, âdât, edebiyat ve teşkilat-ı ictimâiye ve idariyelerinin o zamanki Avrupa milletlerinden ne derecede yüksek olduğunu ispat etti. Türk tarihinin bu şerefli devrinin bıraktığı âsâr-ı edebiyenin bî-taraf âlimlerin nazar-ı takdir ve tahsinini celbetmekten hiçbir vakit hâlî kalamayacağını söyledi. Dersi şu suretle telhis edebiliriz⁶:

"11'inci asır başlangıcında Yusuf Hâcib tarafından yazılan *Kutadgu Bilig*⁷ yani 'Hükümet Kitabı' bu devir tarihi için bir şaheser telakki olunmalıdır. Bu devre ait Arap ve İran âsârından hiçbirini bu *Kutadgu Bilig* ile kıyas kâbil olamaz. Bu kitapta Asya Türk cemiyetini bir ayinede gibi temaşa etmek mümkündür. O zamanki Türk cemiyeti bütün medeni teşkilata mâlik idi. Ahlâfın, bu şâyân-ı takdir teşkilat-ı ictimâiyeyi muhafaza etmekten, onu tekâmül ettirmekten başka yapacakları yoktu. Halbuki böyle mi oldu?! Hayır!... Bundan sonra gelen ve dünyanın her tarafına yayılan Türkler bu eseri takip değil, böyle bir medeniyetin mevcudiyetinden bile haberdâr olmadılar!...

Uygur Medeniyeti yanında hal-i hâzır Rusya Türklerinden Hazar Türklerinin 6-10'uncu asırda ve Bulgar⁸ Türklerinin 8-11'inci asırdaki medeniyetlerini zikretmek lâzımdır. Bunlar bütün dünya ile münasebât-ı ticariyede bulunuyorlardı. Mühim ve mamur şehirlere mâlik idiler. Hazar ve Bulgar hanları Avrupa'nın milletleri ile münasebât-ı siyasiye tesis etmiş-

⁴ [Alâettin Cemil'in son yazısının başındaki içindekiler paragrafı şöyledir: "Bu senenin son dersi. Türklerin medeniyet-i beşeriyeye hizmetleri. İran ve Arap medeniyet ve lisanlarının tekâmülüne hep Türkler hizmet etmişlerdir. En büyük İran ve Arap şair ve âlimleri Türktür. Ecnebi ırklara Türklerin sarfettikleri beyhude kuvvet ve fedakârlıklar. Felâketlere sebep hanedanların hiss-i milliden mahrumiyetleridir. Bu verâset usûlünde, anlaşılmalıdır ki hakanlar daima üçüncü batından sonra milletinden uzaklaşmıştır. Türk ırkındaki kabiliyet-i hayatiye. Yegâne çare: Hiss-i milliyi takviye etmek ve çalışmak, hiss-i milli ise tarihi bilmekle yaşar". Yazıyı bölmek için sadece bunu ara başlık haline getirdik].

⁵ 16 Kânun-ı evvel [1923] ve 13 Mart [1924] nüshalarında.

⁶ [Sadri Maksudi'nin ağzından aktarılan bu kısmı uzun olduğu için içerlek vermedik].

⁷ "Kutadgu Bilig" ilm-i idare demektir.

⁸ Bulgar Türklerinden fâtipler Balkan'a kadar gelerek oradaki İslavlara hâkim olmuşlar ve kurdukları hükümete bu nâmı vermişlerdir.

lerdi. Hazar Türkleri bir taraftan İran ile Türkistan arasında, diğer taraftan vahşi Avrupa ile bütün ticaret yollarına hâkim idiler.

La mer Caspienne, bu devirde Bahr-i Hazar nâmını aldı. Timur devrinde ise Türkistan her zeminde o vakitten beri misli görülmemiş terakkiyâta sahne olmuştur. O zamanki Türk devrinin şaşaası da diğer bütün memleketlere fâik idi. Semerkand dünyanın en büyük bir merkez-i ilm ü fenni haline gelmişti. Timur sülalesi devri şâyân-ı dikkat âsâr-ı mimari bırakmıştır. Semerkand ve Buhara'nın müteaddid medreseleri, camileri buna şahittir. Bu devrin diğer abideleri, bunları görmüş olanları hayret ve takdir içinde bırakır. Timur sülalesi devrinde Türk edebiyatı en yüksek derece-i tekâmülüne vâsıl olmuştur. Bu devrin şair ve nâsirleri Türkler için daima şâyân-ı tetkik ve hatta şâyân-ı ahz klasik numuneleri vücûda getirmiştir.

Eğer Türk milletleri mâlik oldukları hazâin-i edebiyeyi tanımış olsa idiler, onları takdir edebilse idiler bugün Mir Ali Şir Nevâî ismi en büyük şairlerin ismi yanında ahz-ı mevki etmiş olacaktı!...

Mir Ali Şir Nevai'nin bütün eserleri ne Türkistan'da ve ne de Türkiye'de tab olunmuştur. Şanlı mazilerini tanımak bugünkü Türk akvâmına düşen mühim bir vazifedir. Mir Ali Şir Nevai Türkistan'ın ve Türklerin en büyük şairidir.

Konya Selçukîlerinin devri de Türk medeniyetinin en parlak devirlerinden sayılmak lâzım gelir. Osmanlı Türklerinin 16'ncı asır nihayetine kadar olan zamanlarında Türk ırkı muhtelif sahalarda terakki göstermiştir. Bu edvârı da Türklerin şerefli tarihlerine ilave edebiliriz.

Türk ırkı tarihinin ibraz ettiği bu muhtelif manzaralar göz önüne getirilir ve Türk akvâmının gerek medeniyet ve gerek siyaset âleminde sarfettikleri kuvvetler düşünülecek olursa hâtra gelecek ilk sual şudur:

Türk akvâmının sarfettikleri bu tarihî mücâhede ve kuvvetler bugünkü vaziyetlerine tekabül etmekte midir?! Bî-taraf bir tarih-şinâs bu sual karşısında maalesef menfi bir cevap vermek mecburiyetindedir.

Hayır efendiler! Türk akvâmının ekseriyetinin bugünkü vaziyet-i siyasiyeleri, ne medeniyet-i milliyelerine ve ne de mücâhede-i tarihiyelerine tekabül etmektedir. Bunun sebepleri müteaddid ve muhteliftir. Hepsini burada tahlil etmek kâbil değildir. Bunlardan yalnız Türk tarihinde en büyük bir rol oynamış olan sebeplerin birkaçından bahsedeceğim. *En mühimmi olarak Türk akvâmını idare eden 'hükümdar ve aristokrat reisler'de hiss-i milliyetin fikdânu*⁹. Türkler birçok reisler yetiştirmiştiler. Bunların çoğu milliyetlerinin hakiki ve samimi rehberleri olmuştur. Fakat vaktâ ki bu kahraman reislerin evlatları bir 'hanedan' teşkil etmişlerdir, o andan itibaren sukût başlamıştır. Üçüncü batından sonra aristokrasi teşkil etmeye başlayan bu hanedanlar kendi milliyetlerini aşağı görmeye başlamışlar ve her fırsattan istifade ederek kendilerini milliyetlerinden yukarı ve ayrı tutmağa çalışmışlardır. Kendilerini milletlerinin hayatından başka ve uzak bir sahada görmekten zevk-yâb olmuşlar, milletlerinin hayat-ı sefaleti onları alakadâr etmemeye başlamış ve bu nankör vârisler milletlerinin yalnız

⁹ [Altı çizilidir].

hazinelere, servetlerine alakadâr kalmışlardır. Artık ırklarının hayat ve istikbalinden endişe etmeyerek yalnız hâli yaşamağa bakmışlar ve kendi hanedanlarına azamî menâfi temininden başka bir şey düşünmemişlerdir. Milletlerinin medeniyetini, harsını, istikbalini düşünmek, bunlara çare-sâz olmak bir dakika fikirlerinden geçmemiştir.

Buna mukabil Türk hükümdarlarının komşu milletler medeniyetini taklit arzuları meş'ûm bir surette daima tezâhür etmiştir. Bu hükümdar ve aristokratların Çin, Arap, İran medeniyet ve harsına karşı besledikleri hürmet ve mebhût vaziyetleri, fena ve anlaşılmasız temâyüller Türklerin başlıca felaketlerine sebep olan avâmil arasındadır. Çok şâyân-ı teessüftür.

Ecnebi hars ve medeniyetlerine karşı gösterilen bu hürmet hiçbir vakit bir kıskançlık hâlini almamış, o milletlerin medeniyet ve harsını kendi medeniyet ve harslarına kazandırmak düşünülmemiştir. Bu hükümdarların yegâne arzusu ve zevki Çin, İran ve Arap medeniyetlerini zâhiren almak ve şahsen ve münhasıran onlara benzemekten ibaret idi! Çinliler gibi giyindikleri, onların lisanını biraz söylemeye muvaffak oldukları vakit hissettikleri meserreti, Türk tarihi birer fecâa olarak kaydetmelidir. Bu hükümdar ve asilzâdelerin Çin imparatorundan unvan ve nişan aldıkları vakit saadetleri hudutsuz olmuştur. Hele şayet bir Çin prensesinin dest-i izdivâcına muvaffak oldukları gün bunlar Türk ırkı için katiyen zâyi olmuş addolunabilir. O tarihten itibaren de felaketler başlar! Bu han ve beyleri en ziyade celbeden şey, Çinlilerin felsefesi, edebiyatı değil, Çin medeniyetinin en zâhirî ve ca'li cihetleri, sarayların âlâyişi olmuştur. Ecnebi medeniyeti için bu fazla hürmet ve takdir, ecnebi medeniyetlerine benzemek temâyülü, kendi milletinden farklı olmak hevesi Türk milleti ile hükümdarları arasında aşılmaz bir sed çekmiştir.

Millet hükümdarlar için asker olmağa mahkum ve hanedanlarının menâfi'ini temine memur bir insan sürüsünden başka hiçbir mahiyeti haiz addolunmamıştır. Bu zihniyet hükümdarlara milletlerinin hayat ve istikbalini tamamıyla unutturmuştur. İşte sekizinci asra kadar Çin medeniyetinin âşığı olan hükümdarlar bundan sonra da İran medeniyetinin perestişkârı olmuşlardır! Buna bir misâl göstermek için Mahmud Gaznevî'den tekrar bahsedelim:

Mahmud Gaznevî'nin askerlerinin üçte ikisi ve ahalsinin yarısı tamamıyla Türk idi. Bu devirde, onuncu asrın nihayetinde Horasan'da bugünden pek çok fazla Türk vardı! Buna rağmen bu Mahmud Gaznevî kendini Sasanîyân sülalesinin vârisi ve İran hükümdarı addediyordu.

Mahmud Gaznevî, İran efsanelerini toplayacak yerde o vakit pek mebzûl olan Türk âlimlerini teşvik ve himaye etmiş olsaydı, bugün kendi ırkına büyük hizmetler etmiş olacaktı. O vakit İslâmiyetten evvelki Türk lisanları tekâmül etmiş bulunacak ve bugünkü Türk akvâmının medeniyetine esas olacaktı! O vakit Firdevs[î]'nin *Şahname*'si yerine bir Otrarî'nin, bir Fârâbi'nin *Han-Bitik*'ine¹⁰ mâlik olacaktık! O devirde Türk lisanı, İran lisanından çok ziyade tekâmül etmişti. İran lisanı esasen fakir ve pek az tekâmül etmiş bir lisandır. Eğer bugün bu fakir lisandan edebî bir lisan hâsıl olabilmiş ise bu yalnız Türk hükümdarlarının himaye ve teşviki sayesinde olmuştur. Zira efendiler, İran lisanının tekâmülü için çalışanlar yalnız Gaznevîler değildir.

¹⁰ *Bitik* bit[i]mekten yazı, nâme mânâsındadır.

Büyük Selçukîler de bu ecnebi harsını himaye sevdasından kurtulamamışlardır. Mahmud Gaznevî, Firdevsî'yi himaye etmiş ise Melik Şah da Ömer Hayyam'ı yetiştirmiş, Sancar da Enverî'yi meydana getirmiştir. Yalnız Konya Selçukîlerinin şerefi için söyleyelim ki bunlar Bizans medeniyeti karşısında İran medeniyetine gösterdikleri incizâba kapılmamışlardır. Eğer böyle yapmış olsaydılar bugün Anadolu tamamen Rum olurdu. İşte efendiler, bu sakîm itiyadât yüzünden birçok Türkler İranlılaşmıştır. Bir müddet tevakkufa uğrayan bu İran harsı Osmanlı hanedanıyla tekrar meydana çıkmıştır. Ve hatta bir vakitler Türkiye'nin lisan-ı resmîsinin Fârisîce olması dahi mevzubahis olmuştur!!!... Hayretler!...

Gurur-ı millimizi rencide eden bu ahvâle, Türk sultanlarının âdetâ İran şairleri arasında sayılabilecek kadar kendi lisanlarını bırakıp ecnebi lisanından şiirler yazmasına ne kadar teessüf edilse azdır!

Ecnebi medeniyetleri karşısında hiss-i millinin bu suretle yavaş yavaş ufûlü vekâyîine başka Türk memleketlerinde de tesadüf ediliyor. Buna misâl olarak Rusya'daki Kıpçak Türklerinin Rus medeniyetine muâvenetlerini zikredebiliriz.

En büyük ruhlu şairlerinden [Gavrila] Derjavın [1743-1816] bir Türk ailesinden gelmiştir. Büyük Rus müverrihi [Nikolay] Karamzin [1766-1826], Türk asilzadegânından Kara Mirza ahfâdındandır. Büyük Rus muharrirlerinden [İvan] Turgenyev [1818-1883] Tatar ırkındandır.

Türk akvâmının tarihî mücâhedeleriyle bugünkü vaziyetleri arasındaki adem-i tevâzüne diğer bir sebep de:

Hiss-i milliyetin Türk münevverlerinden zâil olmasıdır. Eğer Arap nâmı altında tanınmış, Arap edebiyatı tarihini tetkik edecek olur iseniz görürsünüz ki bu medeniyeti bina edenlerden üçte biri Türk'tür.

Burada isimlerin hepsini zikretmek kâbil değildir. Yalnız en meşhurlarını zikrederim:

İbn Sina'nın muallimi olan el-Fârâbî Türkistan Türküdür. Babasının ismi Tarhan idi. Büyük babası Uz Uluğ [Uzluğ] Taşkend'in şimâlinde Otrar-Farab'dan idi.

En büyük Arap ve müslüman hey'et-şinâslarından olan el-Fergânî, el-Merverrüzî, el-Bûzcânî, el-Çağmînî, Uluğ Bey hepsi Türktür.

En büyük Arap lügatçisi el-Cevherî, el-Fârâbî'nin memleketinden bir Türktür. En meşhur Arap müfessiri Zemahşerî Hîve Türklerindedir. En büyük Arap kamus-şinâsı *Keşfü'z-Zunûn* müellifi Kâtip Çelebi, Türktür. İşte hükümdarlarda ve beylerde, münevverlerde hiss-i milliyetin fikdânı veyahut kâfi derecede bulunmaması yüzünden Türk kuvâ-yı ilmiye ve harsiyesinin muhtelif vadilerden başka milletlere intikal etmesine acıklı misâller!

Türkler bu suretle hep başka milletler, başka medeniyetler için çalışmışlar, onları yükseltmişler ve kendi medeniyet ve harslarını unutmuşlardır. İşte mazi!... Acaba âtî nedir?...

Bu suale cevap vermek müverrih vazife ve salâhiyeti haricindedir. Fakat bu huduttan harice çıkmaksızın tarihini naklettiğimiz bu milletlerin hayat-ı hâzırında bazı tetkikât yapabiliriz. Bugün görüyoruz ki Türk ırkına mensup bütün akvâm pek mühim alâim-i hayatiye ve intibâhiye göstermektedirler. Fikr-i milli, hiss-i milli bütün Türk akvâmında ve

bütün âsârıyla kendini gösteriyor. Yeniden hayata gelen milletlerde fikr-i milli büyük bir âmil-i terakki, mühim bir müvellid-i kuvvet ve kudret olmuştur. Hiss-i milli, kuvvetlerini maziden alır. Gençleşen, yeniden hayat-ı harsiyesine avdet eden bir milletin ilk ihtiyacı hiss-i millidir. Bu da gıdalarını maziden almağla başlar.

Maziyi bilmeksizin hâli anlamak, istikbali tahmin etmek gayr-ı kâbidir. Binâenaleyh hiss-i millinin yanında hiss-i tarihî de uyanmalıdır. Türkler de bu kaide-i umumiye teba'iyete mecburdurlar. Eğer iyi anlaşılmuş bir hiss-i milli, Türklerin kuvvetlerini terakki ve medeniyet sahalarında sevk ve idame ederse istikbalde bütün medeni milletlerin yanında lâyük olduğu mevki-i iftihârî Türkler de işgal edecektir. Katiyen ümit ediyorum ki düşmanlarının bile muterifi oldukları namus, cesaret ve kuvvet, fikr-i inzibât ve asayiş gibi hasletlere mâlik olan Türklerin medeniyet-i beşeriye tarihinde ifa edecekleri büyük roller vardır. Türk ırkı henüz beşeriye son sözünü söylememiştir. Katiiyen eminim ki bu son söz terakki olacaktır. Yani çalışmak, medeniyet ve sulh”.

“Türk Akvâmı Tarihi” Derslerinden Çıkan Umumi Netice

Sadri Bey’in bu suretle hitâma eren derslerini hemân baştan nihayetine kadar takip ettim. Haftada bir saat tahsis edilen bu derslerin adedi bu sene yirmi dörde bâliğ olmuştur. Derslerden umumiyet itibarıyla çıkan neticeyi de ber-vech-i âtî telhis ediyorum:

1. Biz Türk tarihinin pek az bir kısmını biliyoruz. Bu da Osmanlı Türklüğü tarihidir ki Türk ırkı tarihi için katiyen kâfi değildir.

2. Türk ırkı, İslâmiyetten evvel ve Asya-yı Suğrâ’da, Türk hükümeti teşekkülünden evvel de büyük bir millet teşkil etmiş ve büyük hükümetler tesis etmiştir.

3. Türk ırkının Asya tarih-i medeniyetindeki rolü henüz tamamıyla kâfi derecede malum değildir.

4. İslâmiyet, intişârını ve hayatını Türk ırkına medyûndur.

5. Türk ırkı, tarihinin bütün edvârında şâyân-ı hayret bir kabiliyet-i hayatiye göstermiştir. Sadri Bey bu derslerde Türk akvâmının muhtelif edvâr-ı tarihiyede nasıl en yükseklerden en ümitsiz inhitat-ı siyasilere indiklerini ve tekrar baş döndürücü bir sür’atle nasıl yükseklerle çıktığını gösteren bu müheyyic manzaraları hararetle anlatmıştır. Bu manzaraları birer birer göz önüne getirdikçe hissiyâtımız da müteheyyic ve mütebâyin sahalarda dolaştı. Türk ırkına mensup akvâmın bu heyecanlı tarihi anlatıyor ki Türklerde hiss-i gurur ve şeref-i milli diğer bütün avâmile hâkim kalmış, bu ırkı asırların tahribâtından kurtarmıştır. Bu hissi ara sıra inciten teessüfler, yalnız sarfedilen kuvvetler ile elde edilen neticeler arasındaki nispetsizliğe aittir. Fakat hiss-i gurur ve emniyet-i âtî diğerlerine galebe ediliyor. Bu da Türklerin bütün Asya’daki bugünkü vaziyetlerinin geçici olduğuna kanaatten ve istikbale herhalde emniyetlerinden ileri gelmektedir.

EK
Sadri Maksudi Arsal'ın Birinci Ölüm Yıldönümü¹¹

Ahmet Cemil Topçubaşı

Birinci yıldönümü, 20 Şubata tesadüf eden büyük Türk mütefekkir ve âlimi Sadri Maksudi Arsal'ı anma vesilesi¹² bir dostluk tezahüründen ziyade, onun bütün hayatını vakfettiği Türklük hukuk ve tarihini bir hatırlama halini almaktadır. 1880'de Kazan'da doğmuş olan Sadri Maksudi, ana vatanında, bir çeyrek asra yakın bir müddet İstanbul ve Ankara Hukuk Fakültelerinde on binlerce talebe yetiştirmiş ve onlara Türk tarih ve hukukunu aşılamıştı. İki devre de mebusluk yapan bu yüreği Türklük ateşi ile yanan büyük hoca; Türk tarihinin yalnız Osmanlı İmparatorluğuna münhasır kalmadığını, bilâkis, 1919'da münkariz olan Osmanlı İmparatorluğundan sonra yeni bir Türkiye'nin doğuş sebeplerini, Türk ırkının tarih ve tekâmülü ile ispat eden âlimlerin başında gelmektedir.

Hakikatte, birçoklarımız Türkiye'yi Osmanlı padişahlarının kurduğu ülkeye inhisar ettirmişizdir. Bunun yanında bir zamanlar başıboş bir Turancılık türemiş ise de, Türk ırkının tarih ve hukukî gelişmeleri böyle muayyen mıntikalara taalluk eden bir çerçeve içinde değil; Sadri Maksudi'nin bize öğrettiği gibi cühaşümül ve kıtalar değiştiren, bir yerde hayatiyeti tehlikeye girince derhal ona çare bulabilen ve mazi, istikbalini yok etmeden göç etmesini bilen ve nihayet yaşayabileceği toprakları bulan, âdeta ölmez bir ırk ve mefkûre sahibi olarak asırları aşan bir Türklük karşısında olduğumuz anlaşılır.

Prof. Sadri Maksudi'nin bütün ömrü, işte, Türk milletinin bu ölmezliği ve hastalıkları sebeplerini tahlil ve onlardan çıkardığı neticeleri yaymakla geçmiştir. Onun 1923-1924 seneleri arasında Paris'te, Sorbon'da "Türk Kolları [Kavimleri] Tarihi" hakkında verdiği ders-konferansındaki ateşli seslerini hâlâ işitiyor gibiyim. Matbuatımızda, bir seri halinde neşredilen bu ders-konferanslar Atatürk'ün dikkatini çekmiş ve bu büyük mütefekkir ve âlimi o vakit Ankara'ya çağırtmıştır.

Muhterem hoca, bütün ömrünce durmadan yazdığı mefkûresini aşılama için 15 eser neşretmiştir. Bunların hemen hepsi "Türk Tarih ve Hukuk Felsefesine" aittir. Gene hukukun esaslarına dair¹³ neşrolunmamış el yazıları ile bekliyen birkaç eseri daha vardır. Fakat Sadri Maksudi, bütün eserlerinde ve düşüncülerinde, tetkiklerinde dönüp dolaşıp, daima, Türklüğün ölmezliğine, büyüklüğüne dair neticelere varır ve onun zevki ile yaşardı.

¹¹ [A. C. T., "Serbest Sütun: Sadri Maksudi Arsal'ın Birinci Ölüm Yıldönümü", *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1958, s. 2].

¹² Bu vesile ile Şişli Camiinde bugün ikinci vakti Mevlid okunacaktır.

¹³ [*Hukukun Umumi Esasları* (İstanbul 1937) adlı kitabın basılmamış ikinci cildini kastetmektedir].

Onun Türk tarihinin tahlilinden çıkardığı neticeler arasında; bilhassa Türklerin münkariz oldukları zannolunduğu bir zamanda, daima, yeni bir devlet kurabilme kabiliyet ve imkânlarının esasları vardır. Hakikatte de 1919'da Osmanoğullarının kurdukları devlet münkariz olmuş ve Osmanoğullarının varisi olan Sultan Vahidettin, memleket ve topraklarını istilâcı yabancı devletlere terkederek; canını kurtarma pahasına; devletin inkırazını ve istilânın bu sefer artık öldürücü neticelerini kabul etmiştir. Fakat Türk tarihinde pek çok misaline rastlandığı gibi münkariz olduğu zannedilen devletin içinden Türk milleti, daha zinde, daha kuvvetli olarak ayağa kalkmış ve başka devletler kurmuştur. Hiç şüphe yoktur ki; Türk milletinin en büyük evlâtlarından biri olan Mustafa Kemal Atatürk de Türk tarihinin bu misallerinden birini bir daha meydana getirmiş ve Osmanoğullarının terk ve feda ettiği toprakları tekrar kan pahasına yeniden fethetmiş ve yeni bir Türk devleti kurmuştur.

Bugün birinci ölüm yıldönümünü andığımız Profesör Sadri Maksudi'nin 1924'te Ankara'da "Türk Tarihine Bir Bakış" adı ile verdiği konferanstan aldığımız şu birkaç hülâsa, onun Türklük hakkındaki düşüncelerini tamamı ile ortaya koymaktadır.

Muhterem hoca; o konferansında Çin, Rusya, İran, Efgan, Romanya ve Bulgaristan hâkimiyeti altında yaşayan 40 milyona yakın Türke (hür ve müstakil bugünkü Türkiye nüfusumuzu da ilave edersek) 65 milyon Türkün mevcudiyetini anlatır.

Türklerin iki bin senelik harp ve mücadelelerinde, 40 milyondan fazla telefata vermiş olmalarını ve buna ilâveten Vasatî Asya'nın iklim şartlarından, iktisadî sebeplerden ölen Türkleri de dikkate almış olursak, bu ırkın çoktan münkariz bir millet olmamasının şayan-ı hayret bir hayat kuvvetine malik olması ile tefsirden başka yolu yoktur.

Profesör; "Türk Tarihine Bir Bakış" konferansında müşahedelerini şu yedi esasta topluyor:

Birinci müşahede, Türk ırkının gayet kuvvetli hayatıyeti, dinçliğidir. Bu da Türk milletinin gayet velût olmasından ileri gelir ve tabiat kanunu iktizasî, bu velûdiyet Türk milletine diğer unsurlarla mücadelesinde bir üstünlük temin etmiştir.

İkinci müşahede, Türk ırkındaki büyük bir inbisat ve intişar meylî ve kuvvetidir. Bu da birinci vasfının bir neticesidir. Hayatıyet kuvveti, onu yaşayabileceği topraklara sevk etmiştir.

Üçüncü müşahede, Türklerin siyasi aydınlarıdır. Bu da tehlike geçer geçmez mücadele kuvvetini kaybeden ve dahilî teşevvüslere uğrıyan millet, tehlike karşısında inanılmaz bir birlik ve hayatıyet göstermesidir. Türklerin istiklâlci ve milliyetçi olmaları da buradan gelir.

Dördüncü müşahede, Türk ırkının rehber, reis, kahraman doğurmak kuvvetidir. Bu, tarihî misalleri ile sabittir.

Beşinci müşahede, Türklerde kanuniyet ve yasak hissidir.

Altıncı müşahede, Türk rehberlerinin memleket idaresinde cibillî bir deha, büyük bir mehareti gösterdikleri muhakkaktır.

Yedinci müşahede, Türklerde ilim ve fen kuvvetidir. Yani; dimağ kuvvetidir. Türk ırkının askerlikteki, idarecilikteki kabiliyetini herkes, düşmanları bile tasdik ve kabul etmektedirler.

İşte, hülâsa olarak aldığımız bu fikirlerin uzun uzadıya felsefesini yapmış olan, büyük Türk mütefekkeri ve âlimi Sadri Maksudi, 77 senelik ömründe durmadan yaydığı bu hakikatleri kabul etmiş büyük bir milletin mazisi ile iftihar ettiği gibi, tekrar büyük bir istikbale de namzet olduğunu görerek, hür ve mesut Türkler arasında ebediyete bir yıl önce, bugün kavuşmuştur. Onun sevimli ve ateşli hâtrası, her Türkün kalbinde yaşıyacaktır.